

Ersättare för kulturväxten buxbom

– hur har det gått?

Substitutes for the culture plant boxwood

– what are the results?

Josefin Willman

Ersättare för kulturväxten buxbom

– hur har det gått?

Substitutes for the culture plant boxwood – what are the results?

Josefin Willman

Handledare: Kenneth Lorentzon, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Cecilia Öxell, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete i landskapsarkitektur inom landskapsingenjörsprogrammet

Kurskod: EX0793

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: Landskapsingenjör, kandidatexamen i landskapsarkitektur

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: Maj 2015

Omslagsbild: Josefin Willman

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Buxus, Taxus, Spiraea, Teucrium, Lavandula, Fragaria, Ilex, kyrkogård, ersättare

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Det här arbetet tar kort upp buxbomens historia i världen och vad som ger den sitt kulturhistoriska värde på kyrkogårdar. De två arter som säljs och växer i Sverige – *Buxus sempervirens* och *B. microphylla* – beskrivs med sina respektive bakgrunder och kvaliteter. *Volutella buxi* och *Cylindrocladium buxicola* är två svampar som utgör buxbomssjukan som angriper buxbom så allvarligt att man behöver hitta ersättare. Dessa ersättare beskrivs under Resultat med information och bilder.

Syftet med detta arbete är att hitta fullgoda ersättare till buxbom, dessa ska vara likvärdiga buxbomen och kunna användas som formklippta häckar på kyrkogårdar. För att ta reda på ersättarna har en enkät med frågor om val av ersättare, kriterier och resultat skickats ut till 32 kyrkogårdsförvaltningar i Skåne. Vid en intervju och ett studiebesök hos Malmö Kyrkogårdsförvaltningen visade landskapsingenjör Maximilian Löfgren deras provodlingar på Östra kyrkogården och de resultat de hittills fått. För att få information till bakgrunden, buxbomssjukan och de nya ersättarna har en litteraturinsamling gjorts med hjälp av böcker och artiklar från Malmö Stadsbibliotek, SLU Alnarps bibliotek, Kenneth Lorentzons privata bibliotek samt olika internetsidor.

Enkäten – som fick 21 svar – visar att många kyrkogårdar i Skåne har behövt byta ut delar av sin buxbom. Vid valet av deras ersättare var kriterierna *långsamtväxande*, *tål hård beskärning* och *vintergrön* viktigast. Utifrån detta har de sedan valt buxbom från egna odlingar, *Lavandula*, *Teucrium*, *Taxus* och *Ilex* som ersättare.

Malmö Kyrkogårdsförvaltningen har på Östra kyrkogården provodlat tjugo olika växter för att sedan kunna välja bland dem. De vill vara säkra på att de växter de väljer ska kunna skötas om med samma personalinsats som används i nuläget. Både Malmö Kyrkogårdsförvaltningen och resultaten från enkäten visar att de arter och sorter av *Ilex* som testats inte är lämpliga ersättare, vilken även framgår av Moviums Faktablad #5, 2011. De andra ovannämnda – *Lavandula*, *Taxus* och *Teucrium* – har däremot visat goda resultat. Även *Spiraea* och *Fragaria* 'Pink Panda' har visat sig lämpliga och kommer användas på Malmös kyrkogårdar. Baserat på de presenterade resultaten rekommenderas olika arter av *Taxus*, *Lavandula*, *Spiraea*, *Teucrium* samt *Fragaria* 'Pink Panda' som ersättare till buxbom.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Bakgrund.....	1
<i>Buxus microphylla</i>	2
<i>Buxus sempervirens</i>	2
<i>Volutella buxi</i> och <i>Cylindrocladium buxicola</i>	3
Sentida litteratur om ersättningsväxter.....	4
Syfte och frågeställningar.....	5
Avgränsning.....	5
Metod och material.....	5
Resultat.....	6
Enkät.....	6
Malmö Kyrkogårdsförvaltningen.....	9
Ersättningsväxter.....	11
<i>Taxus</i>	11
<i>Teucrium</i>	13
<i>Spiraea</i>	14
<i>Lavandula angustifolia</i>	16
<i>Fragaria</i> 'Pink Panda'.....	17
Diskussion.....	18
Svar på frågeställningarna.....	18
Vilka kriterier fanns vid valet av ersättare?.....	18
Vilka är ersättningsväxterna?.....	18
Hur har det gått för dessa ersättningsväxter?.....	19
Metod och material.....	19
Slutsats.....	19
Källförteckning.....	20
Publicerade källor.....	20
Muntlig källa.....	21
Bilagor.....	22
Bilaga 1 - Enkätfrågor.....	22
Bilaga 2 - Enkätresultat, Fråga 1-3.....	23
Bilaga 3 - Enkätresultat, Fråga 4-5.....	24
Bilaga 4 - Enkätresultat, Fråga 6-7.....	25

Inledning

BAKGRUND

Buxbom har odlats i tusentals år, bland annat i gamla europeiska trädgårdar som nu är kända för sina välklippta häckar och buskar (Batdorf, 2004). En av dem är Plinius den yngres trädgård som fanns under vårt första århundrade. Den beskrevs inneha formklippta buskar i många olika former, men även terrasser omgärdade av buxbom (Lorentzon, 1998). Den ska ha krävt 500 slavar att underhålla (Batdorf, 2004).

Nära Lissabon i Portugal finns *Queluz Palace*. Dess trädgårdar anlades i samband med att palatset byggdes på mitten av 1700-talet (Parques de Sintra, 2015) och har tagit inspiration från Versailles. Trädgårdarna innehåller parterrer, labyrinter och formklippta buskar och häckar – samtliga av buxbom (Paramount Plants, 2014).

En park i Sverige som troligtvis anlade sin buxbom 1633-1643 och har kvar den än idag är *Vrams Gunnarstorp* i Bjuvs kommun (Lorentzon, 1998). När Carl von Linné besökte parken hundra år senare och såg häcken av buxbom beskrev han den som "så präktig, att jag aldrig sett den härligare, så vida jag någonsin rest" (Wahlsteen & Lorentzon, 2011). Häcken som beskrevs lever fortfarande och är alltså över 360 år gammal.

Innan 1800-talets senare hälft användes inga klippta häckar som avdelare på kyrkogårdar. När de sedan började rama in gravplatser och kvarter var det främst liguster som användes till uppgiften (Olsson & Rabow, 2014). Det var inte förrän i början av 1900-talet som buxbom började användas i större omfattning på skånska kyrkogårdar, anledningen var att kyrkogårdarna utvidgades och gavs ett enhetligt uttryck. Från mitten av 1900-talet tills nu tas bland annat en del buxbomshäckar, grusytor och rabatter bort till fördel för mer lättskötta gräsytor men det finns fortfarande kvar stora mängder buxbom. I Skåne och Blekinge har diverse häckarter använts som infattnings- och begränsningshäckar i över 150 år (a.a.). Norrut i landet, exempelvis i Umeå, använder man sig inte av häckar runt gravplatserna utan istället har man sammanlänkad gräsmatta över hela ytan (Svenska kyrkan, 2011).

År 2004 skrev Batdorf att det fanns 91 arter av buxbom, varav tre är vildväxande i Europa – *Buxus balearica*, *B. sempervirens* och *B. colchica*. Somliga räknar emellertid *B. colchica* som en synonym till *B. sempervirens* och menar att den enda skillnaden är geografisk. Två arter som däremot anses vara passande och härdiga för odling i Sverige är *B. sempervirens* och *B. microphylla* (Lorentzon, 1998) och det är dessutom dessa med olika sortnamn som finns tillgängliga från Svenska plantskolor idag. Trots att man avråder från att plantera buxbom (Stångby, 2013) finns det idag sex sorter till salu från tre stora plantskolor i Sverige - Stångby, Essunga och Splendor Plant, se Tabell 1.

Tabell 1: Buxbom till försäljning

<i>Buxus</i>	Stångby	Essunga	Splendor Plant
- <i>microphylla</i> 'Faulkner'	X		X
- <i>sempervirens</i>	X	X	X

- <i>sempervirens</i> 'Arborescens'			X
- <i>sempervirens</i> 'Polar' E	X	X	
- <i>sempervirens</i> 'Rotundifolia'	X		X
- <i>sempervirens</i> 'Suffruticosa'	X		

Buxus microphylla

I sin bok *Buxus: An Illustrated Encyclopedia* (2004) benämner Batdorf *B. microphylla* som *B. microphylla* var. *japonica*. Han skriver att japansk buxbom först beskrevs och döptes av Johannes Mueller Argoviensis 1863 till *Buxus japonica* och sedan av Rehder och Wilson som en varietet av *B. microphylla* år 1914. Ändringen som de gjorde resulterade i namnet *Buxus microphylla* var. *japonica*. Plantskolor i Sverige använder dock det kortare namnet *B. microphylla* (se Tabell 1).

Den japanska buxbomen har ett varierande växtsätt, från krypande till upprätt och trädlik, med ett flerstammigt och allmänt spretigt utseende (Batdorf, 2004). Den lämpar sig väldigt bra att klippas eftersom den blir mycket tät (a.a.). I dess naturliga habitat i Japan kan den bli upp till 5 m hög, i Nordamerika kan den dock bli max 3 m (ibid.) och i Europa blir den i likhet med i Japan upp till 5 m hög (RHS, 2015a). Den är vintergrön, men planteras den i sol blir den starkt orange vid den första köldknäppen (Batdorf, 2004). Till våren blir den dock snabbt grön igen när det ej längre är någon frost. Står den i skuggan över vintern får den däremot svag eller obefintlig orangefärgning (a.a.).

Ståndortsmässigt tål den både sol och skugga men står den i sol är det extra viktigt med tillgång till markfukt, detta för att undvika att bladverket bränns (RHS, 2015a). Bra att tänka på är att buxbom (både den japanska och den "vanliga" nedan) är kalkgynnad (Wahlsteen & Lorentzon, 2011).

Buxus sempervirens

När Carl von Linné namngav buxbomen valde han artnamnet *sempervirens*. Det beskriver dess vintergröna kvalitet då *semper vire* betyder *alltid grön* på latin. *Buxus sempervirens* är den största artgruppen av *Buxus* och har fler sorter än alla de andra arterna tillsammans (Batdorf, 2004).

De många sorterna innebär att det finns en enorm variation på utseendet inom arten, både på bladfärg och -form samt hela växtens form och storlek (Batdorf, 2004). Detta gör att många tror att alla buxbomar är en variant av *B. sempervirens* (ibid.). Gemensamt är likväl att de är vintergröna buskar eller små träd vars unga grenar är fyrkantiga (ibid.). Bladen är motsatta, 12-40 mm långa, ungefär hälften så breda och konvexa med mörkgrönglansig ovansida (ibid.). I Europa kan den bli upp till 8 m hög och lika bred (RHS, 2015c).

Några av sorterna under *sempervirens* är de tåligaste av alla buxbomsorter (Batdorf, 2004). Den trivs bäst i halvskugga-skugga men kräver att marken är väl-dränerad fast med tillgång till markfukt (RHS, 2015c).

Volutella buxi och *Cylindrocladium buxicola*

När man säger buxbomssjukan menar man ofta de båda svamparna *Volutella buxi* och *Cylindrocladium buxicola*. Medan *V. buxi* har funnits i Sverige i många år kom inte *C. buxicola* hit förrän år 2010 och spred sig snabbt (Olsson & Rabow, 2014). Ett gemensamt symptom för båda svamparna är att bladen blir blekgula och faller av. Barken på buxbom smittad av *V. buxi* lossnar från stammen och släpper helt vid beröring (Jordbruksverket, 2011). De får även rosafärgade sporer på bladundersidan, de plantor som istället är smittade av *C. buxicola* får vita sporer och svarta streck längs grenarna (ibid.). De svarta strecken är nekroser och kan ses på bilden nedan. Sporkuddarna bildas vid fuktigt väder och fortsätter att gynnas vid varmt och fuktigt väder (Olsson & Rabow, 2014), exempelvis en mild vinter. Tättväxande växter är mer utsatta för att drabbas då det blir fuktigare mellan bladen än på en glesare planta (Jordbruksverket, 2011).

Nekroser på buxbomkvist med *Cylindrocladium buxicola*. Foto: Thomas Brand

Det avgörande spridningssättet för båda svamparna är med hjälp av regnvatten och vid bevattning. Sporererna kan även spridas via kontakt med fåglar, andra djur och människor (Jordbruksverket, 2011). De längsta sträckorna som de kan färdas är med människor som köper smittade växter och importerar från andra länder (ibid.).

Det finns tyvärr inga buxbomarter eller -sorter som är resistenta som sjukdomen (RHS, 2015b) men det finns åtgärder att vidta för att minska risken för spridning. Då infektionsrisken är mindre vid låga temperaturer rekommenderar Splendor Plant (2015) att alltid klippa vid max +10°C samt att rengöra verktygen med jämna mellanrum under klippningen. Sporererna hos *Cylindrocladium buxicola* fortsätter dock att växa vid +5°C (Jordbruksverket, 2011). Vilsporererna hos *C. buxicola* är aktiva i fem år och därför är det viktigt att bränna nedfallna löv, smittade plantor samt avklippta delar så att svampen inte sprids till andra plantor (Sandell, 2011). För att undvika ytterligare spridning bör det översta jordlagret tas bort och brännas istället för att komposteras (Jordbruksverket, 2011). Genom att undvika bevattning rakt uppfifrån, och därmed låta bli att öka fukten bland bladen, kan man förhindra spridningen ytterligare (RHS, 2015b).

Sentida litteratur om ersättningsväxter

Efter buxbom

Erik Wahlsteen och Kenneth Lorentzon (2011) har skrivit om lämpliga arter att ersätta buxbom med efter att *Cylindrocladium buxicola* kommit till Sverige. De väljer att dela upp växterna i fyra grupper: *Barrväxter* – Låg infattningshäck och Medelhöga till höga häckar, *Övrigt vintergrönt* – Låg infattningshäck, *Lövfällande häckväxter* och *Andra förslag* – *perenner och halvbuskar*. Till de arter där det finns många lämpliga sortnamn har de även angett dem.

Barrväxter som passar till en *låg infattningsväxt* är: *Taxus baccata*, *Taxus cuspidata*, *Taxus x media* och *Juniperus communis*. De som istället passar bättre till *medelhöga eller höga häckar* är: *Chamaecyparis lawsoniana*, *Picea abies*, *Thuja koraiensis*, *Thuja occidentalis*, *Thujopsis dolabrata* och *Tsuga canadensis*. Samtliga barrväxter är vintergröna.

Övriga vintergröna växter som fungerar som en *låg infattningshäck* är: *Berberis*, *Ilex x mesveae*, *Ilex crenata*, *Ligustrum vulgare*, *Lonicera nitida*, *Pyracantha coccinea* och *Vaccinium vitis-idaea* (som föredrar sura jordar). Ett artalternativ till *Lonicera nitida* är *L. pileata*, skillnaden är att den sistnämnda har lite större och längre blad. Wahlsteen och Lorentzon lägger dessutom till ett varningens ord angående *Ilex crenata* och vill inte rekommendera den som huvudsaklig ersättare till buxbom. Anledningarna är att den är långsamt växande och långsam att föröka vilket gör den dyr att köpa in, den har dessutom höga ståndortskrav och vill ha en sur jord istället för den kalkrika jord som buxbomen föredrar.

De två *lövfällande häckväxterna* är: *Cotoneaster cvs.* och *Ribes alpinum*. *Cotoneaster* kan användas till låga och medelhöga häckar och *R. alpinum* till mycket låga häckar och medelhöga häckar. Ingen av de lövfällande häckväxterna är vintergrön men den senare är en av de tidigaste att slå ut till våren.

Under *Andra förslag* – *perenner och buskar* beskriver de bland andra *Teucrium chamaedrys*, *Lavandula angustifolia* och *Erica carnea*. Alla tre är vintergröna och lämpar sig till låga, formklippta häckar. Av dessa är *E. carnea* den enda som vill ha sur jord istället för kalkjord, men den fungerar även till mycket låga häckar.

Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge

I sin rapport åt Regionsmuseet skriver Cissela Olsson och Anna Rabow (2014) om ett antal arter med mer eller mindre höga kulturhistoriska värden som föreslås som ersättare. De tar hänsyn till huruvida arterna har någon historisk förankring och menar att i gamla kvarter bör gamla sorter användas. Växtmaterial ska väljas utifrån platsens historia och ståndort.

Där bara *en liten mängd* buxbom byts ut – och man fått bukt på anledningen – rekommenderas buxbom som ersättare. Om det istället är en större del som behöver ersättas går det bra att använda annat växtmaterial. Ett vårdprogram ska tas fram i samförstånd med Länsstyrelsen och för att minska riskerna att något liknande händer igen bör man tänka på mångfalden vid val av ersättare.

De arter de rekommenderar och är *traditionella* som häckväxter på kyrkogårdar i Skåne (och Blekinge) är: *Ligustrum vulgare*, *Ribes alpinum*, *Taxus baccata* samt olika arter av *Thuja* och *Crataegus*. Av dessa är det endast *Taxus baccata* och *Thuja* som är vintergröna.

Andra arter de kan rekommendera, men som *inte har kulturhistoriska värden* är: *Picea abies*, *Teucrium chamaedrys* (verkar ha varit vanlig på kyrkogårdar i södra Sverige förr), *Lonicera ligustrina* samt olika arter av *Cotoneaster* och *Berberis*. Olsson och Rabow lägger dock till att de ska användas om det går att bevisa att de passar på den begravningsplatsen, endera med hjälp av källor eller på grund av ståndorten och växtens krav.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med arbetet är att ta reda på huruvida det finns någon fullgod ersättare för buxbom efter buxbomssjukan. Denna/dessa ersättare bör ha likvärdiga eller bättre kvaliteter än buxbomen men även kunna användas som formklippt häck på kyrkogårdar.

De frågor arbetet ämnar besvara är:

- Vilka kriterier fanns vid valet av ersättare?
- Vilka är ersättningsväxterna?
- Hur har det gått för dessa ersättningsväxter?

AVGRÄNSNING

Arbetet kommer endast att undersöka vilka ersättningsväxter som kyrkogårdsförvaltningar i Skåne har valt att använda sig av och hur det gått för dessa. Det går självklart att använda dessa ersättare utanför kyrkogårdarna och även utanför Skåne så länge kraven för ståndorter nås.

METOD OCH MATERIAL

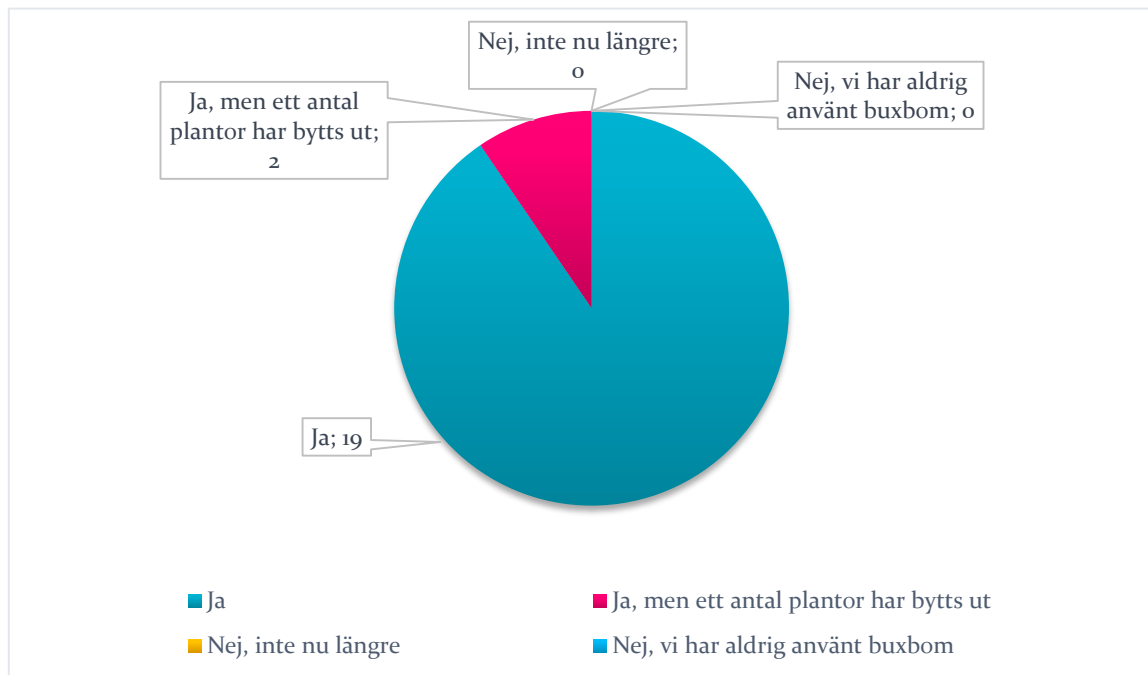
Litteraturstudier har gjorts om buxbomens historia, *Buxus microphylla*, *Buxus sempervirens*, *Volutella buxi*, *Cylindrocladium buxicola*, *Taxus*, *Teucrium*, *Spiraea*, *Lavandula angustifolia*, och *Fragaria*. Den har skett genom insamling av material från olika bibliotek, internet samt min handledare Kenneth Lorentzons privata bibliotek.

En digital enkät skickades ut via mejl till 32st kyrkogårdsförvaltningar inom Skåne. Jag valde att skicka ut till en kyrkogårdsförvaltning per kommun, förutom till Malmö kommun. Anledningen till att ingen enkät skickades ut till Malmös kyrkogårdsförvaltning var att jag istället var dit på ett studiebesök. Där träffade jag Maximilian Löfgren, en landskapsingenjör som pratade om hur de hanterar buxbomssjukan och visade mig deras provodlingar.

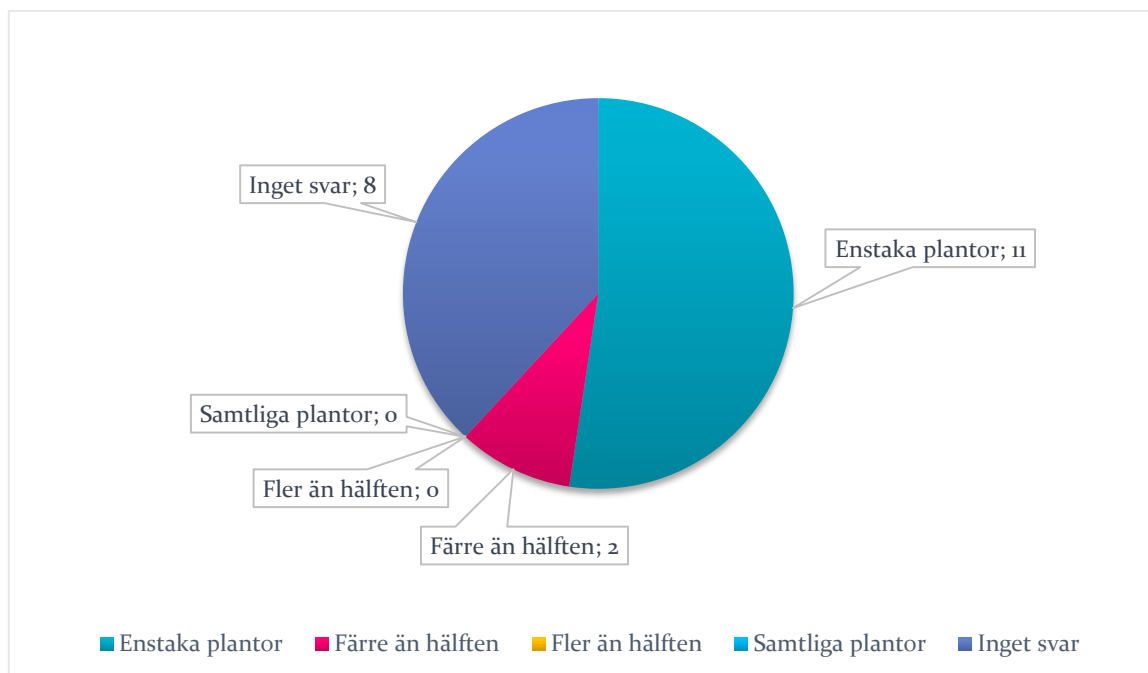
Enkäten gjordes med hjälp av *enkät.se*. Den innehöll sju frågor med tre olika svarsmetoder – fritext, flervalsfråga med ett svar och flervalsfråga med möjlighet till fler svar. De fick tre veckor på sig att svara och under den tiden valde 21 förvaltningar att delta.

Resultat

ENKÄT

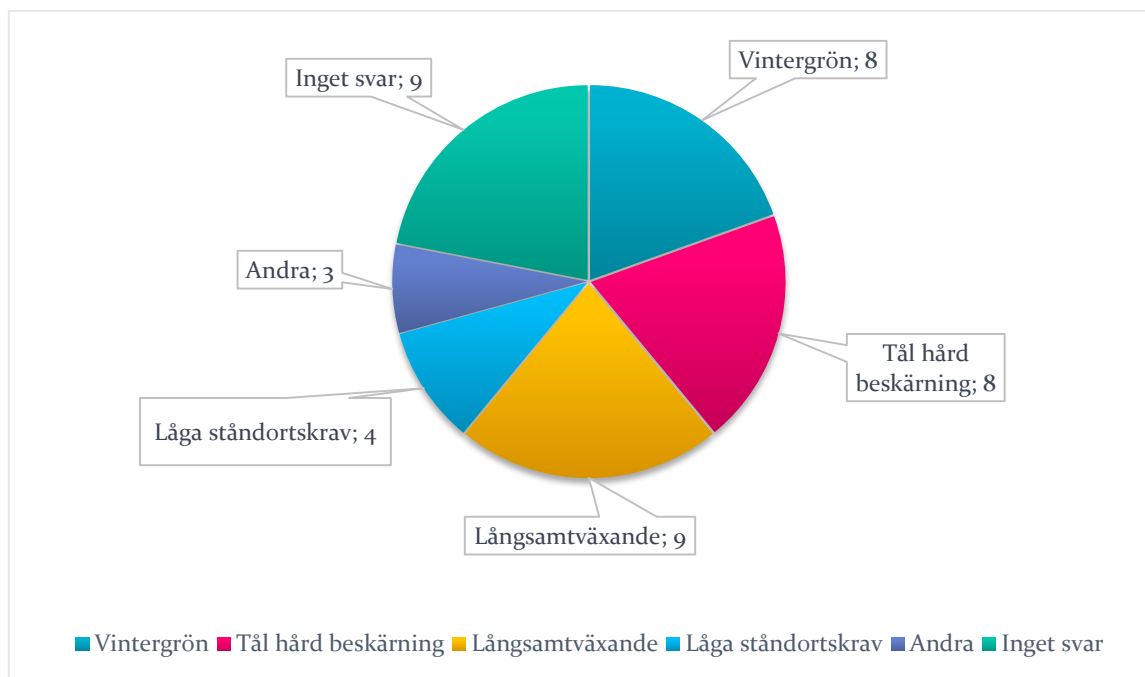
Figur 1 – Har ni buxbom på någon av era kyrkogårdar?

Figur 2 – Om plantor har bytts ut, i hur stor omfattning har detta gjorts?

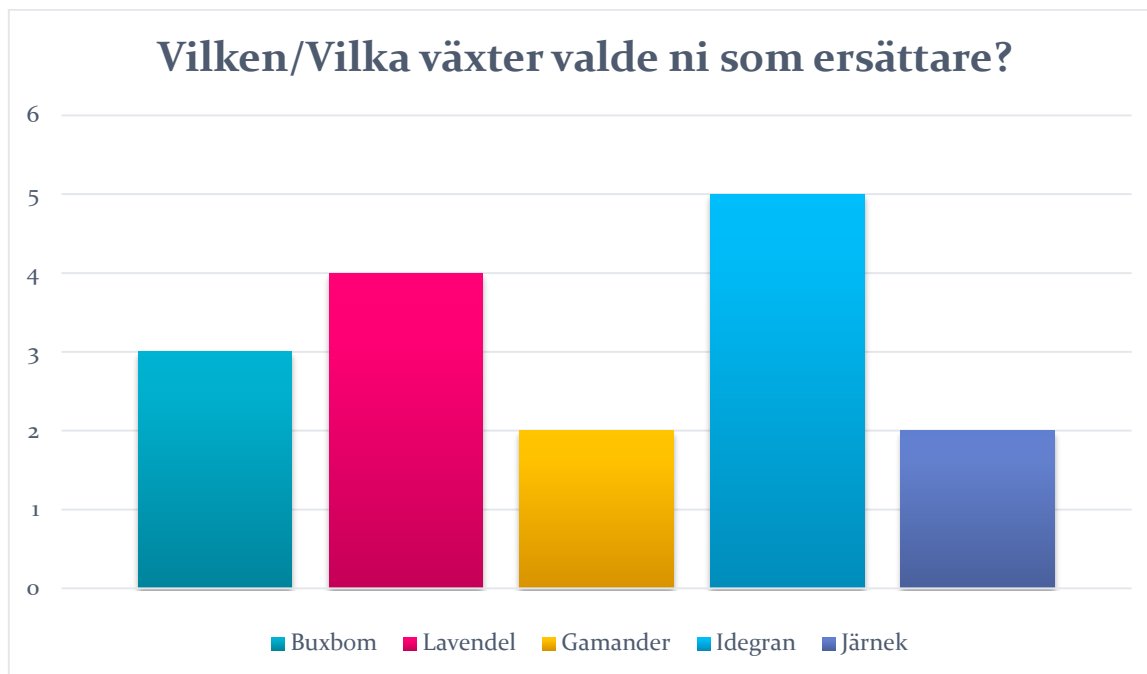
Figur 1 visar att samtliga kyrkogårdsförvaltningar ansvarar över åtminstone en kyrkogård med buxbom och att ingen har behövt ta bort samtliga plantor. Elva respondenter har behövt byta ut enstaka plantor av diverse anledningar och endast två har behövt ta bort

fler – dock färre än hälften av plantorna. Ett stort fält i Figur 2 visar att åtta stycken inte har lämnat ett svar på frågan, detta tar författaren som att de inte behövt byta ut några planter alls eftersom det inte fanns som svarsalternativ.

Figur 3 – Vilka kriterier använde ni er av vid valet av ersättare?

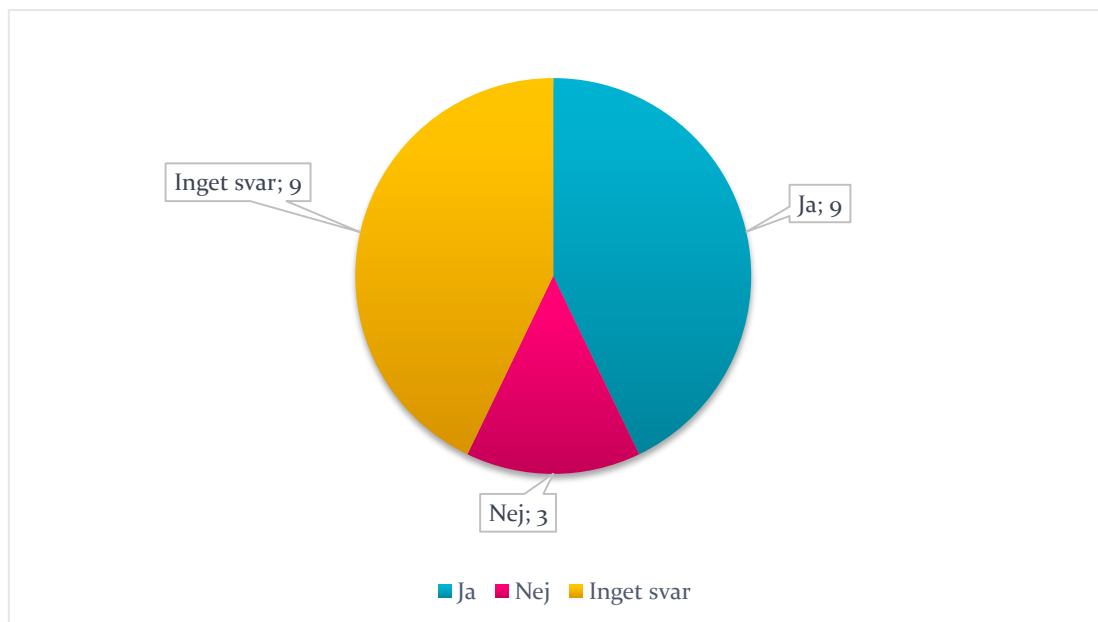
Trots att Figur 3 visar alternativen *Vintergrön* och *Tål hård beskärning* som olika stora (19 respektive 20 %) har båda fått åtta röster. Dessa är tillsammans med *Långsamtväxande* (nio röster) de största kriterierna medan *Låga ståndortskrav* endast fått 4 röster. De som svarade *Andra* fick även svara på fritextfrågan *Om Andra, vilka kriterier?*. Här skrevs bland annat att ersättarna ska vara lättskötta, gärna inte behöva klippas oftare än buxbomens vartannat år och att de ska vara vackra och blomma. Den förvaltning som skrev det sistnämnda har valt lavendel som ersättare.

Figur 4 – Vilken/Vilka växter valde ni som ersättare?

Till fritextfrågan *Vilken/Vilka växter valde ni som ersättare? Ange gärna artnamn.* kom tio svar in. Av dessa nämnde fem svar idegran, fyra lavendel, tre buxbom, två gamander och två järnek. Tre av fem idegran benämndes som endast *Taxus* samtidigt som de andra två var *T. baccata* 'Kleiner Grüner' och *T. x media* 'Hilli'. Inget vetenskapligt namn angavs för varken lavendel, buxbom eller gamander, men järnek namngavs som *Ilex crenata*.

De som skrivit buxbom har även lagt till att de plantorna kommer från deras egna odlingar inom förvaltningen. En förvaltning hade dock fått buxbomsjukan även på de nya plantorna som följaktligen dog.

Figur 5 – Är ni nöjda med era växtval?

De tre som svarade Nej (se Figur 5) svarade även på fritextfrågan *Om Nej, varför inte?*. En respondent skrev att det egentligen inte är något fel på växtvalet (*Taxus*) utan att det "var ett förhastat beslut av förmannen" att direkt bränna ner buxbomen efter ett litet angrepp av svampen. Av de två som valt *Ilex* som ersättare svarar en att den visat sig vara svåretablerad och jobbig att klippa och att de nu överväger att så in gräs istället, den andre säger sig vara nöjd med alla (lavendel, gamander och idegran) förutom *Ilex crenata* som inte var hårdig.

MALMÖ KYRKOGRÅDSFÖRVALTNINGEN

Vid ett besök på Östra kyrkogården berättar Maximilian Löfgren, landskapsingenjör vid Malmö kyrkogårdsförvaltning, att de i nuläget använder buxbom, liguster och måbär till låga häckar. Till höga häckar använder de idegran och avenbok. Det är emellertid till just låga häckar som de har mest fokus på att hitta nya arter och sorter att använda. De började sina provodlingar på Östra kyrkogården 2011, trots att de ännu inte sett spår av *Cylindrocladium buxicola* där. Det var inte förrän efter den milda vintern 2014-2015 som de såg spår av svampen, den upptäcktes i början av mars 2015.

Innan personalen på Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö gör ett slutgiltigt beslut av vilka växter som ska väljas som buxbomersättare till sina kyrkogårdar, vill de vara säkra på att de kan sköta dem och att de funkar på deras ytor. Följaktligen har de valt att provodla tjugo olika arter och sorter på Östra kyrkogården (se Tabell 2 nedan). Några växtval är ovanligare än andra, timjan och rosablommande jordgubbe är två av dessa. De tjugo växterna är uppdelade på två platser med olika förutsättningar på kyrkogården och varje art och sort finns på båda platserna. Den ena platsen är vid visningsgravarna i närheten av minneslunden och den andra är i kvarter 3D. Vid båda provodlingarna står en skylt med växtlista, ritning över odlingarna och texten nedan.

"Här provas alternativ till buxbom. Eftersom buxbomen på våra kyrkogårdar drabbats av sjukdomar provas här i mindre skala olika alternativa växter som kan bli aktuella som ersättning för buxbom. (...) Växterna provas även på andra förvaltningar och arbetet med att hitta alternativa växter kommer att pågå under flera år parallellt med att buxbomshäckarna ersätts." – Skylttext av Malmö Kyrkogårdsförvaltningen

När vi går runt på Östra kyrkogården visar M. L. bland annat hur kärleksört ser ut på två olika ståndorter och resultaten är slående. På ena växtplatsen är den gles och ser skräpig ut men på den andra är häcken av kärleksört tät och estetiskt tilltalande. *"Det går dock inte nog att betona anpassning till platsen både gällande ståndort och andra funktions- och estetiska krav."* – Maximilian Löfgren. Det gäller självklart alla ersättare, oavsett vilken art eller sort man väljer.

Just kärleksört som häck menar Maximilian att man kan använda där man kan vara mindre traditionell på kyrkogården. Ett annat exempel på en otraditionell växt som häck eller avgränsare är gräset 'Red Baron' (syn. *Imperata cylindrica* 'Rubra'). På grund av dess utlöpare har de på Gamla kyrkogården inne i centrala Malmö kombinerat gräset med corténstål för att hålla kvar det inom den utvalda växtplatsen. Han berättar också att det

går att kombinera växter med andra kantstöd, såsom de gjorda av natursten, betong eller till och med plast.

På kyrkogården i Fosie har de vid kyrkan planterat *Lonicera nitida* 'Elegant' och vid minneslunden en sorts berberis samt en nepeta. År 2014 planterade de en häck av *Taxus baccata* 'Kleiner Grüner' på Oxie kyrkogård med goda resultat, de använde då C/C-måttet 12,5 cm (se bild under Ersättningsväxter – *Taxus*). I kvarter 3D på Östra kyrkogården är *T. x media* 'Hilli' är planterad med glesare avstånd, men Maximilian säger att de behöver planteras tätare för att få en bättre häck snabbare.

Tabell 2: Provodlingar på Östra Kyrkogården, Malmö

Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Cotoneaster</i> 'Coral Beauty'	Krypxbär
<i>Erica carnea</i>	Vårljung
<i>Euonymus x fortunei</i> var. <i>radicans</i>	Klätterbenved
<i>Euonymus japonicus</i> 'Green Spider'	Benved
<i>Fragaria</i> 'Pink Panda'	Rosablommande jordgubbe
<i>Iberis sempervirens</i>	Vinteriberis
<i>Ilex crenata</i> 'Convexa'	Japansk järnek
<i>Ilex crenata</i> 'Dark Green'	Japansk järnek
<i>Ilex crenata</i> 'Stokes'	Japansk järnek
<i>Ilex japonicus</i> 'Spider'	Järnek
<i>Lavandula angustifolia</i> 'Hidcote Blue'	Lavendel
<i>Ligustrum vulgare</i> 'Lodense'	Liguster
<i>Lonicera nitida</i> 'Maigrün'	Myrtentry
<i>Santolina chamaecyparissus</i>	Grå helgonört
<i>Spiraea japonica</i> 'Little Princess'	Liten rosenspirea
<i>Taxus baccata</i>	Idegran
<i>Taxus x media</i> 'Hilli'	Idegran
<i>Teucrium x lucidrys</i>	Gamander
<i>Thuja occidentalis</i> 'Pyramidalis Compacta'	Tuja
<i>Thymus vulgaris</i> 'Faustini'	Timjan

Maximilian berättar att som det är nu behöver buxbomshäckarna bara klippas vartannat år. Helst ska de nya ersättningsväxterna också klara sig på den låga klippfrekvensen för att förvaltningen ska slippa ökat personalbehov och högre skötselkostnader. Än så länge har

ingen växt klarat det här kravet, snarare tvärt om. *Teucrium x lucidrys* behöver klippas en gång per år, *Lonicera nitida* 'Elegant' minst en gång – helst två gånger – per år och en *Cotoneaster* behöver klippas hela tre gånger per år.

Ytterligare en skötselaspekt som väger in på valet av ersättningsväxter är gödsling. Kyrkogårdarna är stora med många plantor som ska gödglas, har en art behov av mer eller ett annat gödsel än de andra tar detta mer tid och kostar därmed mer pengar.

För ytor där de behöver ha en ersättare som är så lik buxbom som möjligt, använder Malmö Kyrkogårdsförvaltning samt kommer att utöka användandet av *Taxus* och *Teucrium*. Exempelvis kommer sorten *T. baccata* 'Kleiner Grüner' och *T. x media* 'Hilli' vara två av dessa.

Den rosablommande jordgubben (se Tabell 2) tror Maximilian kommer fungera bra på anläggningar som är mindre väl angränsade. Lavendel och *Spiraea* har även de visat bra resultat och går att få till vettiga formklippta häckar. När det gäller *Spiraea* behöver de dock hitta bra namnsorter att satsa på.

Om Maximilian måste välja tre växter att satsa på väljer han 1. idegran, 2. gamander och 3. spirea. Han baserar sina val ”med alla faktorer såsom skötsel och trygghet för framtiden med mera någorlunda inräknade”.

ERSÄTTNINGSVÄXTER

Taxus

Taxus baccata 'Kleiner Grüner', Oxie kyrkogård, Malmö. Foto: Maximilian Löfgren, 2015

Arten *T. baccata* är en tålig och vintergrön barrväxt som kan bli upp till 7 m hög och växa i zon III (Kvant & Palmstierna, 2014), medan *T. x media* blir lägre men klarar upp till zon V (Wahlsteen & Lorentzon, 2011). Idegranen klarar av att stå i alla lägen, från sol till djup skugga, så länge jorden är väl-dränerad. Den är dock känslig för vägsalt (Johansson & Palmstierna, 2006) och stående vata (Wahlsteen & Lorentzon, 2011). Båda arterna slår nya skott från gammal ved och lämpar sig därför väldigt väl för beskärning (ibid.)

Taxus baccata 'Kleiner Grüner'

Sorten 'Kleiner Grüner' är en hanklon framtagen för att ersätta buxbom i låga och klippta häckar (Wahlsteen & Lorentzon, 2011). Den blir 0,5-0,7 m hög och bred, med ett tätvuxet men brett och tovtigt växtsätt med flera toppskott (Stångby, 2013). På bilden ovan syns plantor på Oxie kyrkogård, planterade 2014 med ett avstånd på 12,5 cm och de har ännu inte klippts när bilden togs 2015. Det är de två häckraderna i mitten som är nyplanterade, de andra är befintliga buxbomshäckar.

Taxus x media 'Hilli'

'Hilli' kan bli 2-3 m hög och bred med ett tätt upprättväxande, brett och yvtigt växtsätt (Johansson & Palmstierna, 2006). Detta gör den lämplig till låga-medelhöga klippta häckar (Wahlsteen & Lorentzon, 2011). De skriver även att den är kompakt med mörkgröna barr och klarar sig upp till zon III. Eftersom även den här sorten är en hanklon får den inga bär (Kvant & Palmstierna, 2006). Bilden nedan är tagen på Östra kyrkogården i Malmö och har satts med för långt C/C-mått (Löfgren, muntligt).

Taxus x media 'Hilli', Östra kyrkogården, Malmö. Foto: Josefin Willman, mars 2015

Teucrium

Teucrium x lucidrys. Foto: Maximilian Löfgren, augusti 2013

Gamander är en vintergrön perenn/halvbuske som passar utmärkt som kantväxt och är därför en god ersättare till buxbom (Hansson & Hansson, 2007). Den vill stå varmt i sol-halvskugga med dränering (Plantarum, u.å.) och jorden får gärna vara något kalkrik (Hansson & Hansson, 2007). *Teucrium chamaedrys* har en krypande jordstam med uppstigande grenar från nedliggande stjälkar. Den kan bli 30-40 cm enligt Hansson & Hansson (2007), medan Plantarum (u.å.) menar att den blir 25-50 cm hög. *T. x lucidrys* däremot har ett kompaktare växtsätt som lämpar sig väl till klippt häck (se bild nedan). Båda arterna har ett grå-grönt bladverk.

Teucrium x lucidrys, Östra kyrkogården, Malmö. Foto: Josefin Willman, mars 2015

Spiraea

Spiraea japonica 'Little Princess', Östra kyrkogården, Malmö. Foto: Josefin Willman, mars 2015

Spiraea japonica 'Little Princess' är en kuddformad, ej vintergrön buske som får rosa blommor i klasor i juni-juli (Plantarum, u.å.) vars fröställningar stannar kvar över vintern och ger ett dekorativt, om än brunt, intryck (LKF, 2012). Den är ungefär lika bred som hög (runt 0,5 m) med ett kompakt och långsamt växtsätt samt tunna grenar (ibid.). I likhet med andra sorter av *S. japonica* kan 'Little Princess' växa i sol och många jordar (ibid.) så länge marken är väl-dränerad med tillgång till markfukt (Plantarum, u.å.). Om dvärgpraktspirean ska få vara en friväxande häck är det bra att klippa ner den till 10-15 cm höjd när den börjar se för risig eller förvuxen ut, alternativt var 7-8 år. Denna beskärning bör ske under vårvintern innan växtsäsongen börjat, detta eftersom den blommar på årsskotten. Vill man istället ha en smalare eller lägre häck bör även den klippningen ske under vårvintern (LKF, 2012).

Lavandula angustifolia

Lavandula angustifolia 'Hidcote Blue', Östra kyrkogården, Malmö. Foto: Josefin Willman, mars 2015

Lavendel är en perenn/halvbuske som behåller sina smala silvergrå blad året om (Hansson & Hansson, 2007). Den vedartade busken trivs torrt och soligt i väl-dränerad, kalkrik jord och är riktigt tålig så länge den inte står i blöt (Kvant & Palmstierna, 2014). Helst ska jorden vara lätt och sandblandad, men den kan även vara en väl-dränerad lätt lerjord (Hansson & Hansson, 2007). Lavendel bör klippas ner under tidig vår och blomningen

sker runt juli (Kvant & Palmstierna, 2014). Det finns många lämpliga sorter att använda och på bilden ovan ses den mest härdiga sorten 'Hidcote Blue' som blommar i lila, det finns även sorter som blommar i vitt eller rosa.

Fragaria 'Pink Panda'

Fragaria 'Pink Panda', Östra kyrkogården, Malmö. Foton: Maximilian Löfgren, augusti 2013

Den rosablommande jordgubben blir ca 15 cm hög, sprider sig med utlöpare och får sina rosa blommor under vår-sommaren som ibland utvecklas till jordgubbar (RHS, 2015d). Den behåller sina blad över vintern, men de vissnar och dör (se bild nedan) och behöver därför klippas bort till våren för att inte se skräpiga ut när de nya bladen kommer. Den vill ha väl-dränerad lerjord med tillgång till markfukt och trivs bra i full sol (RHS, 2015d).

Fragaria 'Pink Panda', Östra kyrkogården, Malmö. Foto: Josefin Willman, mars 2015

Diskussion

SVAR PÅ FRÅGESTÄLLNINGARNA

Vilka kriterier fanns vid valet av ersättare?

De som svarade på enkäten tyckte det var viktigast att växten är långsamtväxande, tål hård beskärning och är vintergrön. Att den ska vara långsamtväxande är fullt förståeligt eftersom kyrkogårdarna har väldigt många löpmeter med häckar som ska klippas, en snabbväxande häck skulle behöva klippas oftare och därmed kräva mer personal och en högre kostnad.

Då många av häckarna på en skånsk kyrkogård är låga och/eller smala är det viktigt att växten klarar av att hållas lika låg eller smal under många år. Det fungerar inte att föryngringsbeskära dem eller klippa ner dem med några års mellanrum, det skulle se tomt och glest ut där man är van vid att det finns en avgränsande häck. Med största sannolikhet skulle dessutom besökarna klaga ifall avgränsningshäcken som funnits runt deras släktings gravplats i flera år plötsligt är nedklippt. Längre norrut i landet använder man sig inte av infattningshäckar och har därför inte samma problem eller kostnader. Eftersom de har använts i över 150 år i Skåne utgör de en stor del av kulturarvet och man bör därför fortsätta använda dem och se till att rätt art och sort väljs.

Den vintergröna aspekten är självklart en stor del av en växts prydnadsvärde. Om allt på en kyrkogård dog ner under vintern skulle det bli väldigt grått och dystert, men med häckar och buskar som är gröna (eller har sitt bladverk kvar oavsett färg) behålls en trevligare stämning och något att se på. Det är även möjligt att dra en koppling mellan evigt gröna/vintergröna växter (på engelska: evergreens) och ”den eviga vilan” och därmed viljan att ha vintergröna växter i närheten av en gravplats.

Kriteriet *Låga ståndortskrav* trodde jag skulle räknas som viktigare i enkäten än det gjorde. Eftersom det inte riktigt finns möjlighet att byta ut jord eller ändra ståndorten på en kyrkogård är det essentiellt att de växter man planterar kan trivas över hela området. Vissa ställen har självklart mer skugga än andra och man kan anpassa växtvalet därefter, men överlag är det likadan jord och samma soliga förutsättningar för samtliga växter. Maximilian Löfgren från Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö däremot tycker att växtplatsen och växtens lämplighet för ståndorten är oerhört viktig.

Vilka är ersättningsväxterna?

De fem släkten och arter som beskrivs i Resultat – Ersättningsväxter är de som i nuläget verkar lämpligast att välja som ersättare för buxbom, med tanken att använda dem som klippta häckar eller avgränsare. Jag baserade mina växtval på de svar jag fått från enkäten och intervjun med Maximilian Löfgren från Malmö kyrkogårdsförvaltning. Några kyrkogårdsförvaltningar har valt att ”ersätta” med buxbom från sina egna odlingar. Självklart kommer buxbom alltid vara den mest likvärdiga ersättaren – förutsatt att de nya plantorna inte också får buxbomsjukan och dör.

Hur har det gått för dessa ersättningsväxter?

Det har varit varierande resultat för de växter som Malmös kyrkogårdsförvaltning och de förvaltningar som deltog i enkäten har valt att testa. För de fem beskrivna under *Vilka är ersättningsväxterna?* har det gått bäst och flera kyrkogårdsförvaltningar har eller kommer att plantera dessa.

Det enda släktet som nämns i arbetet som jag inte kan rekommendera är *Ilex*, detta eftersom den inte visat några bra resultat för någon som testat den. Den är dessutom det enda släktet som fått ett negativt resultat. Den varit för svåretablerad, långsamväxande och inte helt hårdig. Det enda släktet som fått ett negativt resultat är *Ilex*. Eftersom den dessutom varit besvärlig att klippa vill ingen kyrkogårdsförvaltning lägga tid eller pengar på den.

METOD OCH MATERIAL

Jag hade gärna haft mer tid till att följa de olika växterna under längre tid för att själv kunna se hur de utvecklas över säsongerna. Men med Maximilians foton kunde jag ändå få en tillräckligt god uppfattning.

Jag valde att göra enkäten relativt liten med bara sju frågor för att så många som möjligt skulle orka svara på den. Hade den varit längre och mer utförlig tror jag inte att lika många hade valt att delta och då hade svarsresultaten blivit mindre trovärdiga och inte representerat hela Skåne.

SLUTSATS

Det här arbetet har egentligen inte tagit upp någon ny information som inte fanns sedan tidigare. Däremot har det samlat ihop användbar information från många olika källor och gjort den mer lättillgänglig för någon som funderar på att byta ut buxbom.

Eftersom buxbomsjukan är relativt ny i Sverige har inte letandet efter nya ersättningsväxter pågått vidare länge. Jag tycker därför att det vore intressant att följa upp det här arbetet om 5-10 år och se hur det gått för de ersättare som rekommenderas i arbetet, men även se vilka nya växter som då kommit in på marknaden och kan anses lämpliga.

Källförteckning

PUBLICERADE KÄLLOR

Batdorf, R. L. (2004). *Boxwood: An Illustrated Encyclopedia*. 1. ed. Stephens City: Commercial Press.

Essunga Plantskola (u.å.). *Sortiment*. <http://essungaplantskola.se/webshop-sokresultat.aspx?s=buxus> [2015-03-02]

Hansson, B. & Hansson, M. (2007). *Perenner*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Johansson, B. K. & Palmstierna, I. (2006). *Träd & buskar i trädgården*. 2. ed. Västerås: Ica Bokförlag.

Jordbruksverket. (2011). *Aktuella sjukdomar på buxbom*. [Elektronisk] Jönköping: Jordbruksverket [Broschyr] Tillgänglig: <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/aktuella-sjukdomar-pa-buxbom.html> (2015-02-18)

Kvant, C. & Palmstierna, I. (2014). *Vår trädgårdsbok*. 6. ed. Stockholm: Nordstedts.

Lorentzon, K. (1998). Buxbom. *Lustgården*, ss. 5-24.

Lunds Kommuns Fastighets AB (2012-10). *Växter A-Ö*. http://www.lkf.se/ImageVault/Images/id_6053/scope_o/ImageVaultHandler.aspx [2015-03-10]

Olsson C. & Rabow A. (2014). *Buxbom: Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge* [Elektronisk]. Kristianstad: Regionmuseet (2014:10) Tillgänglig: http://www.regionmuseet.se/rapporter_pdf/2014/2014_010.pdf (2015-03-29)

Paramount Plants (2014). Showcasing topiary in the formal garden - Queluz Palace, Portugal. *Paramount Plants blog* [Blogg] 20 maj. <http://www.paramountplants.co.uk/blog/index.php/formal-gardens/> [2015-03-03]

Parques de Sintra (2015-03-02) *National palace and gardens of Queluz*. <https://www.parquesdesintra.pt/en/parks-and-monuments/national-palace-and-gardens-of-queluz/> [2015-03-03]

Royal Horticultural Society (2015a). *Box*. <https://www.rhs.org.uk/advice/profile?pid=88> [2015-03-03]

Royal Horticultural Society (2015b). *Box blight*. <https://www.rhs.org.uk/advice/profile?pid=96> [2015-03-03]

Royal Horticultural Society (2015c). *Buxus sempervirens*. <https://www.rhs.org.uk/Plants/2579/i-Buxus-sempervirens->

[i/Details?returnurl=%2Fplants%2Fshrubs%3Faliaspath%3D%252fplants%252fshrubs](#) [2015-03-11]

Royal Horticultural Society (2015d). *Fragaria* × *ananassa* Pink Panda = 'Frel' (F).
[https://www.rhs.org.uk/Plants/98308/Fragaria-x-ananassa-Pink-Panda-Frel-\(F\)/Details](https://www.rhs.org.uk/Plants/98308/Fragaria-x-ananassa-Pink-Panda-Frel-(F)/Details)
[2015-03-10]

Sandell, A. (2011-08-30). *Uppeldning vapnet mot svampangrepp på buxbom*.
<http://www.movium.slu.se/nyhet?article=uppeldning-vapnet-mot-svampangrepp-pa-buxbom> [2015-03-03]

Splendor Plant (u.å.). *Sortiment*.
<http://www.splendorplant.se/sortiment/?vy=2&sok=buxus&submit1=s%C3%B6k> [2015-03-02]

Splendor Plant (2015-01-13). *Infoblad: Cylandrocladium buxicola*.
<https://www.splendorplant.se/wp-content/uploads/2014/08/Infoblad-Cylandrocladium-buxicola.pdf> [2015-03-03]

Stångby (2013). *Stångbykatalogen*. Utgivningsort okänd: Stångby Plantskola [Broschyr]

Svenska kyrkan (2011). *Begravningsplatser i Umeå*.
<https://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=oCC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.svenskakyrkan.se%2Fdefault.aspx%3Fdi%3D900233&ei=hMYaVY65Dcf2O4qigMAJ&usg=AFQjCNFgOWzyDC8jbbliTNrTleu4J1DvVQ&sig2=ekos4FR6-spYmT5RGsHe3w&cad=rja> [2015-03-31]

Wahlsteen, E. & Lorentzon, K. (2011). Efter buxbom. *Movium Fakta* (#5), ss. 1-8.

MUNTLLIG KÄLLA

Maximilian Löfgren, Landskapsingenjör, Malmö Kyrkogårdsförvaltningen

Bilagor

BILAGA 1 - ENKÄTFRÅGOR

Denna enkät undersöker omfattningen av utbytt buxbom - och vilka dess ersättare är - bland kyrkogårdar i Skåne.

Har ni buxbom på någon av era kyrkogårdar?

- ☐ Ja
- ☐ Ja, men ett antal plantor har bytts ut
- ☐ Nej, inte nu längre
- ☐ Nej, vi har aldrig använt buxbom

Om plantor har bytts ut, i hur stor omfattning har detta gjorts?

- ☐ Enstaka plantor
- ☐ Färre än hälften
- ☐ Fler än hälften
- ☐ Samtliga

Vilka kriterier använde ni er av vid valet av ersättare?

- ☐ Vintergrön
- ☐ Tål hård beskärning
- ☐ Långsamtväxande
- ☐ Låga ståndortskrav
- ☐ Andra

Om Andra, vilka kriterier?

Vilken/vilka växter valde ni som ersättare? Ange gärna artnamn.

Är ni nöjda med era växtval?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Om Nej, varför inte?

BILAGA 2 – ENKÄTRESULTAT, FRÅGA 1-3

Respondent	Har ni buxbom på någon av era kyrkogårdar?	Om plantor har bytts ut, i hur stor omfattning har detta gjorts?	Vilka kriterier använde ni er av vid valet av ersättare?
1	"Ja"	-	-
2	"Ja"	"Enstaka plantor"	-
3	"Ja"	-	-
4	"Ja, men ett antal plantor har bytts ut"	"Färre än hälften"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande + Andra"
5	"Ja"	"Enstaka plantor"	-
6	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Andra"
7	"Ja, men ett antal plantor har bytts ut"	"Färre än hälften"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande + Låga ståndortskrav"
8	"Ja"	-	-
9	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande"
10	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande + Låga ståndortskrav"
11	"Ja"	-	-
12	"Ja"	-	"Tål hård beskärning + Låga ståndortskrav"
13	"Ja"	-	-
14	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande"
15	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Andra"
16	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande + Låga ståndortskrav"
17	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Långsamtväxande"
18	"Ja"	-	-
19	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Tål hård beskärning + Långsamtväxande"
20	"Ja"	-	-
21	"Ja"	"Enstaka plantor"	"Vintergrön + Långsamtväxande"

BILAGA 3 – ENKÄTRESULTAT, FRÅGA 4-5

Respondent	Om Andra, vilka kriterier?	Vilken/vilka växter valde ni som ersättare? Ange gärna artnamn.
1	-	-
2	-	"Vi har haft egna buxbomspiantor odlade som vi ersatt de som gått bort med."
3	"Vi är inte drabbade som det ser ut i dag."	-
4	"Behovet av klippning är viktig på kyrkogården, buxbom klippas vartannat år men de nu planterade arterna räknar vi med att behöva klippa en gång/år."	-
5	"Vi återplanterar med egen buxbom, vi har haft inget eller väldigt lite sjukdom."	-
6	"Att det är vackert och blommar."	"Lavendel"
7	-	"Taxus baccata "Kleiner Grüner"
8	-	-
9	-	"Taxus, vilken art vet jag inte. Men vi köpte dem på Splendorplant som de rekommenderade."
10	-	"Lavendel, gamander, Ilex crenata och idégran"
11	"Har ej sett någon sjukdomsbild på någon av våra kyrkogårdar. Har ej aktivt gjort något förebyggande för att slippa få in smittan."	-
12	"Lättsköta."	"Vi har inte använt ersättare för buxbom ännu, men funderingar gällande ersättare vid mindre områden (askgravplats) har varit lavendel."
13	"Vi har ingen sjuka här än."	-
14	"För info, så har vi inte konstaterat buxbomsot på vår buxbom. Vi har bara ersatt buxbom vid några få nyupplätningar för att testa annat växtmaterial."	-
15	"Tog frisk buxbom från en av våra andra kyrkogårdar. Bra ett år, i höstas blev även det sjukt."	"Planterat Ilex, mycket svår etablerad, jobbig att klippa."
16	-	"Frisk buxbom från återlämnade gravplatser."
17	-	-
18	-	-
19	-	"Lavendel, gamander och Taxus"
20	"Vi har inte bytt ut någon buxbom. Vi hade bara ett mindre angrepp."	-
21	-	"Taxus x media 'Hilli'"

BILAGA 4 – ENKÄTRESULTAT, FRÅGA 6-7

Respondent	Är ni nöjda med era växtval?	Om Nej, varför inte?
1	-	-
2	"Ja"	-
3	-	-
4	"Nej"	-
5	-	-
6	"Ja"	-
7	"Ja"	-
8	-	-
9	"Nej"	"Är ju inget fel på dom egentligen, men var ett förhastat beslut av förmannen. Vi har bara haft ett litet angrepp av svampen, brändes ner på direkten."
10	"Ja"	"Vi är nöjda med alla utom illex som inte är hårdig"
11	-	-
12	-	-
13	-	-
14	"Ja"	-
15	"Nej"	"Vi överväger att så in gräs i några kvarter, om vi får länsstyrelsen tillstånd"
16	"Ja"	-
17	"Ja"	-
18	-	-
19	"Ja"	-
20	-	-
21	"Ja"	-